

ka i teme razgovora. Bilo je više Muslimana i Hrvata i tek pokoji Srbin. Istaknutiji je bio problem bošnjačko-hrvatskog sukoba. Autor ne propušta, međutim, opominjati na porijeklo svih sukoba. On dobro poznaje i razlikuje uzroke, povode i posljedice. Uočava i osuđuje bošnjačke i hrvatske grijehe, ali ne upada u zamku, tako karakterističnu za mnoge koji su na ovaj ili onaj način htjeli opisati rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, ne izjednačuje krvnika i žrtvu. Paul Garde nastoji biti objektivan i pravedan, ali to ne znači i na stanovit način neopredijeljen. Njegova ljudska toplina stavlja ga na stranu žrtve i potiče na kritiku diplomacije vlastitite domovine riječima: "Hiniti da se drži ravnoteža između prenaoružanog agresora i žrtve koja gotovo i nema obrane, to je očigledno stati na stranu prvoga. To znači pripremiti univerzalnu vladavinu džungle" (str. 141).

Knjiga završava rekapitulacijom svega doživljenog. Bio je u zemlji u kojoj "nakon tri i pol godine rata posvuda vlada siromaštvo i nesreća", u kojoj se "nakon toliko užasa i zlostavljanja, svi boje svijtu. (...) Svugdje se oni koji ne pripadaju lokalno dominantnom narodu osjećaju nelagodno, i homogenizacija svake zone zbiva se spontano čak i tamo gdje se ne nameće brutalno. Međutim, bitka za toleranciju nije izgubljena, rasprava se nastavlja, društvo ostaje otporno na pojave fanatizma" (str. 140). Vratio se u svoju domovinu koja, poput ostaloga zapadnog svijeta, arogancijom nedodirljivih prosuđuje "plemenske borbe" na jugoistoku Evrope, neskona da potpuno razumije događaje i, kako autor na samom kraju knjige opominje, nesposobna prepoznati upozorenje i probuditi svijest o tome da nitko ne zna što ga već sutra može zadesiti.

Čitanje ovog "dnevnika" neće čitatelju samo na zanimljiv način predočiti isječak iz života Bosne i Hercegovine - knjiga će ga potaknuti na razmišljanje. Manje upućeni čitatelj doznat će ponešto o prošlosti, jeziku, ljudima, događajima u zemlji Bosni (i Hercegovini). Koliko je ova knjiga potrebna nezalicama diljem Evrope govori prva izdavačeva rečenica na stražnjoj strani ovitka knjige: "Autor, već četrdeset godina dobro poznaje bivšu Jugoslaviju čiji jezik govori..." (istakla J. Č.-K.). I to upravo na knjizi jezikoslovca koji poznavajući materiju i poštivajući opredjeljenja naroda objašnjava zašto govori o bošnjačkom, hrvatskom i srpskom jeziku! Onima kojima je sve o čemu Paul Garde piše (manje ili više) poznato njegova bi knjiga mogla poslužiti kao pristupačan "vodič u objektivnost" što izmiče mnogima ranjenima ratom.

Jadranka Čačić-Kumpes

Institut za migracije i narodnosti, Zagreb

E-mail: jckumpes@public.srce.hr

Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata

Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1995, 560 str.

U biblioteci "Posebna izdanja" Nakladni zavod Globus objavio je 1995. knjigu *Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata*. Istoimenu znanstveni projekt pokrenut je još godine 1972. kao zakašnjeli odjek Proljeća. U okružju nesklonu ozbiljnijem i objektivnom izučavanju ovakvih tema bilo je previše opstrukcija i ideologiziranja (pa i utjecaja

dnevne politike) za ostvarivanje toga složenog zadatka. Tek krajem 80-ih godina, nakon znatnih promjena u sadržaju projekta i nakon kadrovskih promjena u našem, zagrebačkom, pa i u gradišćanskom dijelu znanstvenog odbora počinje ubrzaniji rad na prikupljanju znanstvenih priloga. Ponajviše zahvaljujući novom znanstvenom odboru na čelu s dr. Ivanom Kampušem, dr. D. Rihtman-Auguštin i dr. B. Vranješ-Šoljan u Hrvatskoj, te dr. J. Seedochu i dr. F. Tobleru u Austriji rad je priveden kraju.

Čitateljstvu, kako stručnjacima, tako i ostalim radozalcima pružena je mogućnost da na jednom mjestu steknu uvid u gotovo cjelokupnu problematiku vezanu uz svakako najpoznatiju granu iseljenih Hrvata u radovima uglednih stručnjaka, povjesničara, etnologa i jezikoslovaca. A za ovakav pothvat trebala je svakako i promjena političke i kulturne klime u Hrvatskoj, ali i s tim povezana promjena gledanja na *Staru domovinu* u samoj Austriji. Suverena Hrvatska podigla je ugled i samosvijest gradišćanskih Hrvata.

Osim uobičajenog "Predgovora uredništva", vrijednost i ugled knjige daju i predgovori predsjednika Tuđmana i kardinala Kuharića. Ovim činom državni i katolički vjerski poglavari potvrđuju važnost ne samo ove knjige već i same tematike ove ugledne i vrijedne grane iseljenog hrvatstva.

U prvom tematskom dijelu pok. Josip Adamček piše o "Iseljavanju i pitanju podrijetla". Opisuje položaj Hrvatske i njenih stanovnika u vrijeme prodora turskih osvajača u Slavoniju i na područja uz Kupu. Naglasak stavlja na unutarnje i vanjske migracije seljaka, uglavnom kmetova, na područja koja su ispražnjena i čiji su zemaljski gospodari, vlastelini, imali imanja i u krajevima što su

ih ugrožavali Turci. Nizom primjera dokumentiranih izvornom arhivskom građom pisac se potrudio sustavno približiti ono vrijeme i prilike koje su dovele do velikih pomaka hrvatskog stanovništva na sjever i zapad, u slovenske zemlje, te dalje do Austrije, Češke, Moravske i Slovačke.

U drugom tematskom dijelu dr. Felix Tobler bavi se "Povijesnim snagama" koje prihvaćaju i potiču, ali i sprečavaju naseljavanje izbjeglih hrvatskih seljaka na područje Austrije. Dok su vlastelini naseljavanje poticali jer su tako osiguravali radnu snagu za obradu slabo napućenih imanja, mjesno stanovništvo u novodoseljenima vidi izvor nemira i nereda jer se boji za vlastite položaje i stečene povlastice.

Josef Breu izučava naseljavanje hrvatskih doseljenika s obzirom na "Prostorni opseg i posljedice za sliku naselja". Hrvate naseljavaju na područja što su ih u svojim prodorima prema Beču koncem 20-ih godina XVI. st. Turci opustošili, ili su ostala bez stanovnika zbog straha od Turaka. Vlastelini nisu među obližnjih germanskim i ugarskim elementima našli dovoljno lenskih seljaka te su naseljavali hrvatski, slavenski element što će vidno promijeniti jezičnu sliku područja. Hrvati nisu samo doseljavani u nedovoljno napućena naselja među germansku ili ugarsku većinu, već su krčevinama stvarana nova naselja s Hrvatima kao isključivim stanovništvom. Tako doseljeni Hrvati mijenjaju prostornu sliku i mrežu naselja zapadne Ugarsku i sjeveroistočne Austrije. Rad je bogato potkrijepljen arhivskom građom koja nam približava taj prostor i to vrijeme. Isti pisac bavi se i jezičnim odnosima posebno prateći procese asimilacije koji dovode do gotovo potpunog nestanka hrvatskog jezika

na krajnjem sjeveru područja naseljavanja u Markgrofoviji Moravskoj i jugozapadnoj Slovačkoj, te na jugu u južnom Gradišću i Štajerskoj, ali i na rubovima prema Mađarskoj i Doljnjoj Austriji. Tako danas na mnogim područjima, osim ponekog izoliranog sela, tek toponimi i prezimena svjedoče o bivšoj hrvatskoj prisutnosti.

U trećem tematskom dijelu: "Društveni, politički i gospodarski razvoj u novoj domovini", Felix Tobler ("Gospodarstveni i socijalni razvoj" /do 1948/), Johann Seedoch ("Razdoblje Franje Josipa"), te Gerald Schlag ("Gradišćanski Hrvati od 1918. do 1945. godine") analitički iscrpno i uz obilnu upotrebu arhivske građe približavaju nam društvo i gospodarstvo Gradišća za kasnog feudalizma, u vrijeme Franje Josipa i za međuraća do suvremene Austrijske Republike.

"Vjerski i kulturni život" gradišćanskih Hrvata predmet su studija četvrtoga tematskog dijela. Autori Nikola Benčić ("Razvoj vjerskog života"), Felix Tobler i Johann Seedoch ("Školstvo od 16. stoljeća do 1921. g."), Nikola Benčić ("Pismo i književnost"), te Lovro Županović ("Oris razvoja glazbene kulture gradišćanskih Hrvata od njihova doseljenja do danas") trude se dati što iscrpniji odgovor na pitanja opstojnosti manjine i održanja kulturnih zasebnosti. Naravno da su to problemi kod kojih je uvijek moguć "pristup više", pa tako i sva ta pitanja mogu imati i nešto drukčije interpretacije. Vrijednost ovih radova raste sveobuhvatnošću koja možda nema dovoljne dubine u ponekom segmentu tako složenog problema. Doprinosi na polju umjetničkog izražavanja izostali su, vjerujemo, ponajviše zbog nedostatka odgovarajućeg priloga.

U petom tematskom dijelu pod zajedničkim nazivom "Tradicijska kultura" šest etnologa svojstvenom načinom u opisivanju i objašnjavanju daje ukupan pregled tradicijske kulture, naravno, svaki autor u svom području. Robert Sučić piše o narodnim običajima, Nives Ritig-Beljak daje pregled usmene književnosti, Jerko Bezić analizira folklornu glazbu, Ivan Ivančan pak plesove i plesne običaje, a Jelka Radauš-Ribarić opisuje način odijevanja i tradicijski likovni izraz.

U posljednjem šestom tematskom dijelu "Jezik i imena" autori Gerhard Neweklowsky ("Hrvatska narječja u Gradišću i susjednim krajevima"), László Hadrovics ("Povijest gradišćanskohrvatskoga književnog jezika") i Johann Szucsich i Josef Vlasits ("Obiteljska imena") zaokružuju mnoga od mnoštva vezanih uz ovaj davno odseljeni dio hrvatskoga nacionalnog korpusa.

Nesumljivo bi neki drugi znanstvenici i stručnjaci srodnih usmjerenja svojim priložima probleme promatrali iz nekog drugog ugla. Možda bi i tražili, pa i nalazili drukčije kauzalne veze. Možda bi i obradili neke manje dionice koje nisu dovoljno elaborirane. Možda. Vrijednost studije što nam je ponuđena nesumljivo je u znanstvenom pristupu, arhivskoj građi, povelikoj bibliografiji i vrlo korisnom znanstvenom aparatu. Ali njena izuzetna vrijednost jest u sastavu ekipe. Ove priloge nisu pisali samo znanstvenici iz Hrvatske (čitaj Zagreba). Osim jednog ili dvojice ne-Hrvata, ostali su pripadnici hrvatske manjine iz Austrije. Tako je ova studija još jedan pokušaj manjine da se potvrdi kao životna (vitalna) toliko koliko može obogatiti kulturu (znanost i umjetnost) kako sadašnje domovine, tako i matičnog naroda. Zato u ovim priložima osim očite znanstvene

vrijednosti možemo vidjeti i emancipaciju jedne manjine na znanstvenom polju. Njome dokazuju da kultura manjine ne mora biti zamrznuta u doprinosima tradicijske kulture, štoviše da može pridonositi napretku širega kulturnog i znanstvenog okruženja.

Knjiga je veoma luksuzno opremljena, od oslikanih korica do mnoštva fotografija, karata, crteža, kajdi i drugih prikladnih ilustracija, do kazala imena i mjesta. Štoviše, tu je u prilogu i karta Gradišća u mjerilu 1:350.000 kao olakšanje u čitanju i praćenju izložene građe. I ne samo da bi svaka naša knjižnica trebala imati ovu knjigu. Dobro bi došla svakoj hrvatskoj obitelji kako bi svi nešto naučili o odseljenoj braći.

Tihomir Dumančić

*Institut za migracije i narodnosti,
Zagreb*

Maria P. P. Root (ed.)

The Multiracial Experience: Racial Borders as the New Frontier

Thousand Oaks, California - London - New Delhi: Sage Publications, 1996, XXVIII, 481 str.

Literatura rasnih (i etničkih) studija nedavno je obogaćena jednim iznimno zanimljivim radom na području istraživanja rasnih odnosa u Sjedinjenim Američkim Državama. Riječ je o knjizi *Multirasno iskustvo: Rasne granice kao nova granica* što ju je priredila Maria Root. Urednica se već proslavila priređivanjem knjige *Rasno miješano stanovništvo Amerike (Racially Mixed Peo-*

ple in America, Sage, 1992) koja je dobila i posebnu nagradu za proučavanje ljudskih prava u Sjedinjenim Državama. Autorica (i urednica) profesorica je na Odsjeku za američke etničke studije na Sveučilištu Washington u Seattluu, i pretežito se bavi izučavanjem rasnog identiteta osoba multirasnog podrijetla.

Knjiga *Multirasno iskustvo* organizirana je u šest poglavlja: 1) Ljudska prava (Human Rights); 2) Identitet (Identity); 3) Spajanje i fleksibilnost (Blending and Flexibility); 4) Spol i seksualni identitet (Gender and Sexual Identity); 5) Multikulturno obrazovanje (Multicultural Education); 6) Novo tisućljeće (The New Millenium). Svako od navedenih poglavlja obuhvaća po nekoliko radova, ukupno dvadeseti i četiri priloga od dvadeset i šest autora. Na početku knjige nalazi se rječnik najčešćih pojmova u tekućoj uporabi, vezanih za usmene i pisane diskusije o rasnom miješanju. Knjiga je opremljena bogatom referentnom literaturom, predmetnim kazalom te kratkim biografijama autora tekstova.

Ono čime se knjiga posebno odlikuje i što ju čini privlačnom za čitanje jest izvrsno postignuta ravnoteža između bitnih teorijskih, idejnih i društveno-političkih razmatranja rase i rasnih odnosa u Americi, a analiza često "osobnih izvješća" autora, koji sami odražavaju široku skalu mješovitih rasnih etničnosti, dodatno pridonosi živosti i značenju tekstova. Tako su intelektualni i akademski koncepti oživotvoreni iskustvenom stvarnošću koju ovdje autori dijele sa svojim čitateljima. Niz priloga sa puno uvida istražuje praktički svaki aspekt multirasnog iskustva.